

AZ ELIDEGENEDETT HELYNÉVRŐL

Elsődlegesen a tájékozódás célját szolgáló tulajdonnév a helynév. Eredetileg nagyrészt a föld köznévi megjelölése. A földrajzi alakulatok jórészt természetes úton kapták a nevüket: valaki elnevezte a táj egy részét (vagy egészét), annak legjellegzetesebbnek talált vonásáról. A közösség ezt jellemzőnek találta, s a csoporton kívüliek előtt is így nevezte. S ez rendjén is van, így természetes, nagyjából ugyanez megy végbe a találó mesterséges nevek esetében is, amikor a névhasználó közösség (a névhasználati kör) által is elfogadhatónak ítélt szempont alapján adják a nevet, s bár az ilyenkor többnyire nem utal a táj vagy tájrész jellegzetes vonására, a közösség magához tartozónak fogadja el, egyetért a névadási alapot, a névadás indítékát illetően az elnevezéssel. S ha ez nem így történik, az bizony nem természetes. Olyan jelenség létrejöttéhez vezet, mely behatóbb megismerését szeretném elősegíteni a jelen dolgozattal. Az elidegenedett név fogalmát is ezért vezettem be, s ajánlom használatát.

A genézis, a fejlődés szempontjából, a név és névhasználó közösség viszonya alapján megkülönböztetek természetes és elidegenedett helynevet. Az elidegenedett helynevek nem természetes úton alakultak, nem szerves a kapcsolatuk a tájjal, s az őket - esetleg - használókkal, kívülről a használókra kényszerített nevek ezek, az elidegenedett név fogalma nem azonos a hivatalos név fogalmával, amely nem mindig mesterkelt, akár szervesen is kapcsolódhat a jelölt tájrészhez (az elidegenedett névtől eltérően).

Például Aranyospolyán (Tordába beolvadt aranyosszéki falu Kolozs megyében) egyik cigányok lakta utcáját Cigánysornak nevezik emberemlékezet óta, s ennek oka ma is világos. Az utcára erőszakolt - mert nem szívesen használják (főleg lakói) - név: Margaréta utca (Margaretelőr) a hivatalos. Általános vélemény: nem megfelelő. Nem megfelelő a név és az elnevezett viszonya. A névadó, az utcát lakó népcsoport gúnyolódásnak, rossz tréfának érzi az elnevezést, nemigen lévén ott, ami e kecses virágokra emlékeztetne.

A többiek pedig szintén érzik, mennyire nem telitalálat e név: megmosolyogni, csakis erre jó. Hevenyészett, nemtörődöm, mesterkelt névadás eredményeképp született ez az elidegenedett helynév is. Használatára ritkán kerül sor. A névalak megszilárdulása valószínűleg be sem következik. Nemcsak a helybeliek tájékozódását zavarja a név forgalomba hozatala, de elsősorban a máshonnan jötteket, akiket bizony gyakorta nem tudnak eligazítani a falubeliek a név tőlük idegen volta miatt.

Példa a hivatalos név és népi helynév megfelelésére sőt egybeesésére is van szerencsére (Főút, Nagyút str. Principala), többnyire csak néhány. Kár. Ugyanis az elidegenedett nevek nagy száma éppúgy fokozza az elidegenedésérzést, ahogy a természetes nevek az otthonosság megteremtéséhez járulnak hozzá.

A helynevek, "múltunk oly becses forrásai, mint a tárgyi

emlékek. Őrzik a földfelszín alakját, a környezet jellegzetes növény- és állatvilágát, a tájban lejátszódott történelmi eseményeket, a változó termelést, gazdálkodást, az emberek szokásait, hiedelmeit, olykor humorát is. Hasznát látja a nyelvészet, néprajz, gazdaság-, település- és művelődéstörténet, a botanika, a zoológia, a földrajz, a térképészet, sőt az oktatásügy és az államigazgatás is" (Honismeret 1979/3). Ez a sokatmondó megállapítás természetesen a természetes helynevekre vonatkozik mindenekelőtt, átgondolása az elidegenedett nevek megrostálására, eltüntetésére ösztönöz.

Az elidegenedett név nemcsak, hogy nem őrzi a földfelszín alakját, a környezet egykori jellegzetességét, a tájban lejátszódott történelmi eseményeket, bizonyos emberek sajátos cselekvéseit, gondolkodását, hanem feledteti őket, az értékes természetes név kiszorítását, a már megkövesedett, otthonosan használt ilyen felváltását segítve elő, sőt gyakran meg is téveszt.

Az elidegenedett név tartozhat a helynevek bármely kategóriájába. Lehet dűlőnév, belterületi név, sőt helységnév is. S talán ez utóbbi esetben a legzavaróbb; hátrányos jellemzői népesebb réteget érintenek. A nyelvészet, néprajz, gazdaság-, település- és művelődéstörténet, a botanika, a zoológia, a földrajz, a térképészet, az oktatásügy s az államigazgatás ezúttal nem hasznát, de kárát látja. Ezért lenne kívánatos az elkerülésük.

Hegyeink nem egyikének beszélő neve, határneve: Kőnyak. Beszél ez alakjáról, anyagáról, az elnevező közösség nyelvéről s leleményességéről egyaránt. Bizony kár, egyáltalán nem szerencsés ennek a természetes helynévnek ilyen szerű "kitekérése": Coinac (csúcs a Pogányhavasban, Naskalat hegység). Nevetséges, s egyben fájó, hogy ilyen elidegenedett nevek megszülethettek. A hangzásbeli rokonság elve -- ez példa rá -- nem mindig mutatkozik üdvöztető eljárásnak. (Azonos a helyzet a Maros megyei Csókafalva Cioc neve esetében is.) S ha már az eredeti névhez való szükséges és jogos ragaszkodás megvolt, bizony sajnós, hogy ez együttjárt a név más nyelvűvé való átgyűrásának mindenáron való akarásával. A mindenáron jelleg, az erőszakosság elítélendő. A hivatalos nyelvi megfelelő keresése akkor is, ha ez nem létezik: mennyivel jobb lett volna meghagyni az eredeti nevet, legfeljebb a román olvasat feltüntetésével, mintsem feleslegesen szaporítani a helynevek számát nem megfelelővel. Már e szaporítás is árt az áttekinthetőségnek, nehezíti a tájékozódást, ami mégiscsak elsődleges szerepe bármelyik helynévnek.

A Hargita megyei Csatószegek a Cetatuia nevet rótták ki: sem a hangalaknak, sem a jelentéseiknek nincs sok közük egymáshoz, márpedig e hivatalos társítás következtében kellene, hogy legyen. Az ez esetben román elidegenedett név nemhogy segítené, bizony nagyon is megtéveszti a név alapján felőle érdeklődőket. Így fordulhatott elő, hogy (a geológus Kristó A-tól tudom) egy román szerző Csatószeget román neve alapján a várral rendelkező helységek közé sorolta tévesen.

Csanád -- Padureni (Maros megye), Besenyő -- Pădureni (Kovácsna megye), Csegez -- Pietroasa (Kolozs megye), Gagy --

Geoagiu (Hargita megye), Harasztos -- Călărași, Kercsed -- Stejeris (Kolozs megye) és sajnos még sorolhatnám a csökönyös, megfontolatlan (sokszor fölösleges) elnevezési tevékenység hasonló torzszülötteit. Az utóbb soroltaknak van egy közös jegye, amellett, hogy a megnevezett helységekről semmit sem mondó elidegenedett nevek: azért is melléfogás eredményeinek mondhatók, mert azonos névvel több is van belőlük még az országban, s szerencsére ott főként természetes nevekként töltik be cseppet sem elhanyagolható szerepüket.

Három típusát különböztetem meg az elidegenedett helyneveknek, amelyeknek természetes név előzményéről tudunk.

1. Sándorfalva -- Alexandrita (Hargita megye), Csudálókő -- Piatra minunilor és Rez -- Vf.Aramei (Hargita megye) típusúak az ügyefogyott, félresikerült fordítások iskolapéldái (rez "erdőbeli irtás, hegy, hegycsúcs, fennsík, erdőmaradvány hegytetőn, gazos bokros hely").

A személynévvel való hely- illetve helységmegnevezés régi névadási eljárás a magyarságnál, ennek emlékét őrzi a Sándorfalva név is. A falu hivatalos neve bizony aligha emlékeztetne egy a témában nem járatost az eredeti névre. Talán mert az elidegenedett név előzményének férfias hangzása teljesen idegen az új, Alexandrita névalaktól. Hasonlóan reménytelen lenne a Saru Mare (Hargita megye) névből a Máréfalva megfelelőt kikövetkeztetni, szintén nem véletlenül.

2. Csókfalva -- Cioc (Csatószeg -- Cetățuia, stb.), e nevek természetes párjukat kívánják utánozni, de hevenyészett, meszterkelt módon, nevetségesen. Körispatak -- Criseni "megfelelés"? A kőrisnek (*Fraxinus*) vajmi kevés köze a Körös folyóhoz, körülbelül annyi, mint a Körispatakknak. Míg ez esetben a magyar nyelvű természetes név érzékletes, alig igényel magyarázatot, a Criseni elidegenedett név bizony melléfogás. Létrejöttében valószínű megtévesztő szerepet játszott a Körös--Cris hangzásbeli hasonlóság.

3. Pădureni -- Besenyő, Viisoara -- Egerbegy (Kolozs megye) stb.: az ide tartozó elidegenedett helyneveknek az alakja és jelentése lényegében nem kapcsolódik természetes előzményéhez. Általában a már meglévő nevek számát szaporítják és sokatmondó, értékes helyneveket állítanak félre, szorítanak háttérbe, illetve azoknak nem méltó megfelelőik.

(Külön csoportot képeznének a természetes név előzménnyel nem bíró elidegenedett helynevek. Jómagam ilyennel még nem találkoztam, tehát a példa hiányzik.)

Szabó T. Attilát idézem "Minden helynevünk, mint minden emberi alkotás, "múlandó"-nak születik, de élön vagy történeti forrásokban,..." "...a figyelmes vizsgálódónak nagyon sok olyan körülményre vonatkozólag adhat felvilágosítást egy-egy helynév, amely bennünket, késő, avatott-avatatlan utódokat érdekelhet, a hozzáértő kutatónak meg éppen felbecsülhetetlen tájékoztatást nyújthat." Ami felvilágosítás, tájékoztatás egy elidegenedett névben van, az édeskevés, legfeljebb azonosítási funkcióját, ha betölti, azt is többnyire csak "a hivatalosság szintjén". Épp ezért nem csoda, hogy általában múlandóbb az úgymond természetes úton létrejött helyneveknél.

A helynevek élete az őket használó emberek életének függ-

A helynevek élete az őket használó emberek életének függvényében alakul, a helynév tulajdonképpen a társadalomban létező viszony kifejezője, jelölője. Így lehet alkalmas a múltbeli helynév, illetve megőrzött, hagyományozódott helynév egy valamikori élet, valamikori sajátosan struktúrált ember és környezet megismerésének, rekonstrukciójának az elvégzésére. Vonatkozik ez az elidegenedett helynévre is, amely "hagyományozódása" inkább csak írásban való, esetleges fennmaradás, s bizony cseppet sem hízeleg elnevezőjének az, amit belőle a majdani szemügyre vevője kikövetkeztet. Ahogy Böszörmény egykori elidegenedett neve (Wütender Armenier) sem kecsegteti például néhai kiagyalóit semmiféle utólagos elismeréssel, sőt...

Sajnálatos melléktermékei, selejtjei tehát a mesterséges névadásnak az elidegenedett nevek. Az otthonossá varázslásukkal való próbálkozás többnyire sikertelen marad, s ez nem véletlen. Az elidegenedett helynevek kövesedése legtöbbször nem is megy végbe, s ha végbemegy, akkor az eredeti névadási szándéknak kell elidegenednie, s a helynévnek már nem mint elidegenedett helynévnek kell szerepelnie. Így éppúgy része lesz az illető identitástudatnak, mint bármely más természetes helynév, amely az eligazodás, az otthonteremtés igényének szükségleteként, eszközeként jött létre, s mind az elnevezőhöz, mind az elnevezetthez szervesen kapcsolódik.

E természetes helynevek a tudomány számára "beszélő" nevek, s ezeknek a továbbmentése szükséges, lévén ezek a múlt tanúbizonyosságai, melyek segítik a népeletnek a maga dialektikájában való vizsgálatát.

ZSIGMOND GYŐZŐ